

صلاة الاضلاع

١٥/٥٥

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم زمین

گروه آموزشی جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

عنوان

تحولات در خدمات رسانی سکونتگاههای روستایی در راستای

ساماندهی فضایی

مطالعه موردی: دهستان ایل گورک شهرستان بوکان

(از انقلاب اسلامی تاکنون)

استاد راهنما: دکتر محمد حسن ضیاء توانا - دکتر بیژن رحمانی

استاد مشاور: دکتر حمید رضا محمدی

نگارش: حسین ماهه

نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵

مجموعه اطلاعات مرکز علمی پژوهشی
فصلنامه علمی پژوهشی

۱۳۸۶ / ۱۸ / ۴۷

۱۰۱۰۵۵

بسمه تعالی
وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم زمین
گروه
تأییدیه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد

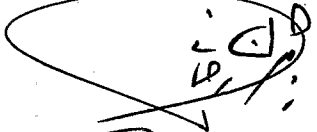
این پایان نامه توسط آقای: حسین مامه دا نشجوی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته

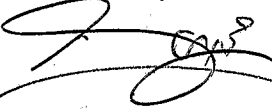
رشته : جغرافیا گرایش : برنامه ریزی روستائی در تاریخ ۱۱ / ۴ / ۱۳۸۵ مورد دفاع قرار گرفت

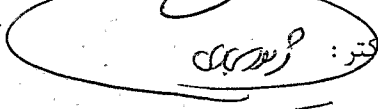
و براساس رأی هیأت داوران با نمره ۱۸ و درجه عالی پذیرفته

شد .

استاد راهنما آقای دکتر:

استاد راهنما آقای دکتر:

استاد مشاور آقای دکتر:

استاد داور خانم دکتر:

استاد داور آقای دکتر:

تقدیم به پدر مادر مهربانم

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خدای عزوجل که پروردگار جهانیان است و گشاینده باب معرفت و طرق نیل به کمال سعادت .

خوشبختانه تهیه و تدوین این تحقیق با امید به خداوند متعال و با راهنمایی اساتید ارجمند جغرافیا و دوستان گرامی امکان پذیر شد. لذا بر خود لازم می دانم که از استادان بزرگوارم جناب آقای دکتر حسن ضیاءتوانا و دکتر بیژن رحمانی و دکتر حمید رضا محمدی و سایر اساتید محترم دانشگاه شهید بهشتی که اینجانب را در طول تحصیل و نیز در مراحل انجام این پایان نامه از محضر آنها استفاده نموده و اینجانب را یاری رساندند، صمیمانه سپاس گذاری نمایم.

سپاس می گویم زحمات خانواده ام را که همواره تکیه گاه من بوده اند. از دوست و برادر گرامی جناب آقای دکتر یونس کاویانی که در تجزیه و تحلیل این پایان نامه سهم ویژه‌ای دارا بوده اند ، همچنین از دوستان بسیار عزیزم جناب آقایان دکتر سلیمان مامه و مهندس کیانوش محمدی، که همیشه در طول تحقیق به من یاری رساندند تشکر ویژه ای دارم و از سایر دوستان ارجمندم که به نوعی در به ثمر رساندن این پژوهش به من یاری رساندند تشکر می کنم و هم چنین از اهالی محترم بخش گلولان سفلی مسئولین محترم نهادهای شهرستان بوکان مخصوصاً شهردار و بخشدار محترم و همکاران ارجمندشان که همواره با گشاده رویی اطلاعات مورد نیاز را در اختیارم گذاشتند، تشکر و قدردانی می نمایم.

حسین مامه

۱۳۸۶/۴/۲۰

اقرار و تعهدنامه

اینجانب حسین مامه دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی ، دانشکده علوم زمین ، گروه جغرافیا / زمین شناسی / سنجش از دور و GIS رشته جغرافیا ، گرایش برنامه ریزی روستایی پایان نامه حاضر را بر اساس مطالعات و تحقیقات شخصی خود انجام داده و در صورت استفاده از داده‌ها ، مآخذ ، منابع و نقشه‌ها به‌طور کامل به آن ارجاع داده‌ام ، ضمناً داده‌ها و نقشه‌های موجود را با توجه به مطالعات میدانی - صحرائی خود تدوین نموده ام . این پایان نامه پیش از این به‌هیچ‌وجه در مرجع رسمی یا غیر رسمی دیگری به‌عنوان گزارش یا طرح تحقیقاتی عرضه نشده است . در صورتی که خلاف آن ثابت شود ، درجه‌ی دریافتی اینجانب از اعتبار ساقط شده ، عواقب و نتایج حقوقی حاصله را می‌پذیرم .

تاریخ ۱۳۸۶/ ۴/۱۵

امضاء

چکیده :

هدف اول این پژوهش، شناخت نظام موجود سکونتگاهها، توصیف و شناسایی اجزای آن، بررسی و تعامل در روابط متقابل بین کارکردها و عوامل تاثیرگذار بر آن می باشد. دومین هدف که این پژوهش مد نظر دارد، تدوین و ساماندهی سکونتگاه ها به نحوی که باعث افزایش روابط بین کانونها که در نتیجه توزیع عادلانه توسعه افزایش سطح زندگی در محل و ناحیه مورد نظر دارد سوم اینکه تقویت و ساماندهی روابط بین کانونها در کل نظام هدف نهایی این مطالعه می باشد.

در این پژوهش فرضیه های زیر مطرح شده است :

۱- توزیع فضای کارکردها در ارتباط با میزان جمعیتی و فعالیت، موقعیت و روابط مراکز در عرصه ای نظام سکونتگاهی شهرستان نابسامان است.

۲- فقدان توزیع مناسب کارکردها یا ضعف آن در مکانهای مرکزی مانع از شکل گیری روابط مکمل میان مراکز شده است. و بعد از نتیجه گیری و اثبات فرضیه های مطرح شده، الگوی سلسله مراتبی جدید از سکونتگاههای روستایی منطقه پیشنهاد شده است.

نتایج حاصل از کاربرد روش های سطح بندی مراکز سکونتگاهی و یافته های این پژوهش، فرضیه های مطرح شده را تایید می نماید. بررسی نظام توزیع فضایی سکونتگاه های روستایی منطقه، نشان می دهد، که توزیع فضایی سکونتگاه های روستایی پرجمعیت و دارای خدمات متنوع و ویژه در سطح منطقه ناهمگن می باشد. به نحوی که اکثر این قبیل روستاها - که دسته بسیار کمی از روستاهای مورد مطالعه را شامل می شود - در محورهای مواصلاتی اصلی واقع شده اند و سایر روستاها که دسته کثیری از روستاهای مورد مطالعه را شامل می شوند، دارای رتبه جمعیتی و خدماتی بسیار متنوع می باشند، اکثراً در محورهای فرعی استقرار یافته اند، بنابراین می توان نتیجه گرفت که توزیع فضایی سکونت گاه های روستایی منطقه از لحاظ رتبه جمعیتی و خدماتی، ممکن و یکنواخت نمی باشد. که این امر فرض اول ما را ثابت می کند.

دسترسی آسان به شهر و ضعف روستاها در ارائه خدمات و کارکردهای مورد نیاز روستائیان باعث شده است که ساکنین روستاهای منطقه، برای برآوردن ابتدایی ترین نیاز و احتیاج خویش (تعمیر پمپ آب، خرید مصالح ساختمانی و مراجعه به پزشک و ...) به شهر بوکان مراجعه نمایند و چنان چه تقاضای آنان برآورده نشد، به مرکز استان (ارومیه) مراجعه می نمایند. که این امر به نوبه خود توزیع فضایی نامناسب و ناکارآمد کارکردهای و خدمات را در سطح ناحیه - منطقه نشان می دهد و بیانگر اثبات و قبول فرض دوم ما می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات
۲	چکیده
۳	پیشگفتار
۵	مقدمه
۸	۱-۱- بیان مسئله
۸	۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق
۹	۱-۳- اهداف تحقیق
۹	۱-۴- پرسشهای تحقیق
۹	۱-۵- فرضیه ها
۱۰	۱-۶- پیشینه تحقیق
۱۱	۱-۷- قلمرو تحقیق
۱۲	۱-۸- مراحل انجام کار و روش تحقیق
۱۲	۱-۸-۱- روشهای تجزیه و تحلیل اطلاعات و شاخص های مورد بررسی
۱۲	۱-۸-۲- مقیاس گذاری گاتمن
۱۴	۱-۸-۳- روش آنالیز تاکسونومی
۱۴	۱-۸-۴- شاخصهای مورد بررسی
۱۶	فصل دوم: مبانی نظری
۱۶	بخش اول: مفاهیم و تعاریف
۱۷	۲-۱- مفاهیم و تعاریف
۱۷	۲-۱-۱- سازمان فضایی
۱۷	۲-۱-۲- ساماندهی روستایی
۱۷	۲-۱-۳- مجموعه ای روستایی
۱۷	۲-۱-۴- منظومه روستایی
۱۸	۲-۱-۵- سلسله مراتب سکونتگاه ها
۱۸	۲-۱-۶- ساماندهی فضایی سکونتگاه ها

- ۱۸ ۲-۱-۷- سطح بندی سکونتگاه های روستایی
- ۱۸ ۲-۱-۷-۱- روستاهای اقماری
- ۱۸ ۲-۱-۷-۲- روستاهای مستقل
- ۱۸ ۲-۱-۷-۳- روستاهای مرکزی
- ۱۸ ۲-۱-۲-۲- روستا - شهرها
- ۱۹ ۲-۱-۲-۳- سطح بندی فضاهای روستایی
- ۱۹ ۲-۱-۲-۴- حوزه های روستایی

بخش دوم: مبانی نظری ۲۰

- ۲۱ ۲-۲- مبانی نظری
- ۲۲ ۲-۳- سازمان فضایی و نظریه مکان مرکزی
- ۲۳ ۲-۴- تئوری کریستالر
- ۲۶ ۲-۵- شبکه لوش
- ۲۷ ۲-۶- نواحی بازارگالپین
- ۲۸ ۲-۷- رویکرد کارکردشهری در «توسعه روستایی» *U.F.R.D*
- ۳۰ ۲-۸- پیشینه تحقیق در ایران
- ۳۰ ۲-۸-۱- عمران روستایی قبل از انقلاب اسلامی
- ۳۱ ۲-۸-۲- عمران روستایی بعد از انقلاب
- ۳۵ منابع و ماخذ

فصل سوم: ویژگیهای طبیعی ۳۸

- بخش اول : ویژگیهای زیست محیطی ۳۸
- مقدمه ۳۹
- ۳۹ ۳-۱-۱- موقعیت جغرافیایی شهرستان بوکان
- ۳۹ ۳-۱-۲- موقعیت جغرافیایی دهستان ایل گورک
- ۴۳ ۳-۱-۳- توپوگرافی و ژئومورفولوژی
- ۴۶ ۳-۱-۳- تکتونیک
- ۴۶ ۳-۱-۴- ویژگی خاکها
- ۴۷ ۳-۱-۴-۱- عمق خاک

۴۷ منابع آب	۳-۱-۵
۴۷ آبهای سطحی	۳-۱-۵-۱
۴۸ میزان آبدهی رودخانه سیمینه رود	۳-۱-۵-۲
۴۸ کیفیت آب از نظر شرب	۳-۱-۵-۳
۴۸ طبقه بندی آب از نظر کشاورزی	۳-۱-۵-۴
۴۹ نظام بارندگی	۳-۱-۶
۵۰ نظام دمایی	۱-۳-۷
۵۰ باده‌ها	۳-۱-۸
۵۱ زریان	۳-۱-۸-۱
۵۱ پوشش گیاهی	۳-۱-۹
۵۲ زمین شناسی	۳-۱-۱۰
۵۲ پرکامبرین	۳-۱-۱۰-۱
۵۲ اینفر کامبرین	۳-۱-۱۰-۲

۵۴ بخش دوم: ویژگیهای جمعیتی	
۵۵ مقدمه	
۵۵ تحولات جمعیتی حوزه	۳-۲-۱
۶۰ ترکیب سنی و جنسی	۳-۲-۲
۶۰ ترکیب سنی	۳-۲-۲-۱
۶۱ ترکیب جنسی	۳-۲-۲-۲
۶۱ سواد و تحصیلات	۳-۲-۳
۶۳ حرکات جمعیت	۳-۲-۳
۶۷ حرکات طبیعی جمعیت	۳-۲-۳-۱
۶۷ حرکات غیره طبیعی جمعیت	۳-۲-۳-۲
۶۷ رشد و آینده نگری جمعیت	۳-۲-۳-۳
۶۹ جمع بندی	

بخش سوم: ساختار فضایی - کالبدی..... ۷۰

- ۷۱ مقدمه :
- ۷۲ ۳-۳-۱- تاثیر عوامل محیطی بر روی الگوی استقرار
- ۷۲ ۳-۳-۲- تاثیر عوامل اجتماعی-فرهنگی بر روی الگوی استقرار
- ۷۵ ۳-۳-۳- خدمات و زیر ساختها
- ۷۵ ۳-۳-۳-۱- خدمات زیر ساختی
- ۷۸ ۳-۳-۳-۲- خدمات روساختی

بخش چهارم: ویژگیهای اقتصادی..... ۸۱

- ۸۲ مقدمه :
- ۸۲ ۳-۴-۱- ترکیب فعالیت
- ۸۳ ۳-۴-۲- جمعیت غیرشاغل و بارتکفل
- ۸۷ ۳-۴-۳- فعالیت و اشتغال
- ۸۷ ۳-۴-۳-۱- زراعت
- ۸۸ ۳-۴-۳-۲- دامداری
- ۹۲ ۳-۴-۳-۳- باغداری
- ۹۲ ۳-۴-۳-۴- صنایع دستی
- ۹۲ ۳-۴-۳-۵- بخش خدمات
- ۹۵ جمع بندی

بخش پنجم: خصوصیات فرهنگی و اجتماعی..... ۹۶

- ۹۷ مقدمه
- ۹۷ ۳-۵-۱- ویژگیهای مذهبی و مردم شناسی
- ۹۷ ۳-۵-۲- سابقه تاریخی ایل گورک
- ۹۸ ۳-۵-۳- سابقه تحركات سیاسی و تنشها
- ۹۸ ۳-۵-۴- سازمان اجتماعی و نظام خویشاوندی
- ۹۹ ۳-۵-۵- اماکن تاریخی حوزه
- ۱۰۰ منابع وماخذ

فصل چهارم : تلفیق و نتیجه گیری ۱۰۲

۴-۱-۱- امکانات و محدودیتهای محیط طبیعی ۱۰۳

۴-۱-۱-۱- امکانات طبیعی حوزه ۱۰۳

۴-۱-۱-۲- محدودیتهای طبیعی حوزه ۱۰۳

۴-۱-۲- امکانات و محدودیتهای جمعیتی حوزه ۱۰۳

۴-۱-۲-۱- امکانات ۱۰۳

۴-۱-۲-۲- محدودیتهای ۱۰۳

۴-۱-۳- امکانات و محدودیتهای مربوط به بخش زراعت و باغداری ۱۰۴

۴-۱-۳-۱- تنگناها و محدودیتهای مربوط به بخش زراعت و باغداری ۱۰۴

۴-۱-۳-۲- توان ها و قابلیت های مربوط به کشاورزی ۱۰۴

۴-۱-۴- امکانات و محدودیتهای مربوط به دامداری و دامپروری ۱۰۵

۴-۱-۴-۱- تنگناها و محدودیتهای مربوط به دامداری و دامپروری ۱۰۵

۴-۱-۴-۲- توان ها و قابلیت ها در دامداری و دامپروری ۱۰۵

۴-۱-۵- امکانات و محدودیتهای مربوط به صنعت ۱۰۵

۴-۱-۵-۱- تنگناها و محدودیتهای ۱۰۵

۴-۱-۵-۲- توانها و قابلیت ها بخش صنعت ۱۰۶

۴-۱-۶- تنگناها و محدودیتهای در بخش خدمات ۱۰۶

۴-۱-۷- سیاست و اصول کلی توسعه در بخش کشاورزی ۱۰۶

۴-۱-۸- سیاست و اصول کلی توسعه در بخش صنعت ۱۰۷

۴-۱-۹- سیاست و اصول کلی در بخش خدمات ۱۰۸

بخش دوم : الگوهای پیشنهادی توسعه جهت ساماندهی حوزه مطالعاتی و انطباق آنها با

شرایط وضع موجود حوزه ۱۰۹

۴-۲-۱- استراتژی سکونتگاه های کلیدی ۱۱۰

۴-۲-۲- الگوی خدمات سیار ۱۱۰

۴-۲-۳- الگوی سلسله مراتب سکونتگاهی (نظام مراکز روستایی) ۱۱۰

۴-۲-۴- الگوی آفرینش روستاهای جدید(تجمع) تجمع یا ادغام روستایی..... ۱۱۱

بخش سوم: ساماندهی حوزه مطالعاتی براساس الگوی تجهیز سلسله مراتب سکونتگاهی

۱۱۴

۴-۳-۱- تهیه و تدوین برنامه سلسله مراتب سکونتگاه های حوزه ایل گورک ۱۱۵

۴-۳-۱-۱- جمعیت به عنوان شاخص مرکزیت ۱۱۵

۴-۳-۱-۲- روش شاخص عدد وزنی..... ۱۱۵

۴-۳-۱-۳- تکنیک مرکز ثقل و مسافت استاندارد ۱۱۵

۴-۳-۱-۴- مدل مرکزیت..... ۱۱۵

۴-۳-۱-۵- روش مجموع حداقل فواصل..... ۱۱۶

۴-۳-۱-۶- روش وزندهی مراکز مراکز با استفاده از ارزش مرکزی..... ۱۱۶

۴-۳-۱-۷- تحلیل نزدیکترین مجاورت خطی..... ۱۱۶

۴-۳-۱-۸- روش آنالیز تاکسو نومی..... ۱۱۶

۴-۳-۱-۹- روش میزان سنج نهادی گاتمن..... ۱۱۹

۴-۳-۱-۹-۱- روش میزان سنج نهادی گاتمن..... ۱۱۹

۴-۳-۱-۹-۲- روش آنالیز تاکسو نومی..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۱- تبدیل داده های ماتریس ایجاد شده به نمرات Z..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۲- تشکیل ماتریس فواصل..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۳- حذف دادهای پرت (DI)..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۴- رتبه بندی..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۵- بدست آوردن CO از CI..... ۱۲۵

۴-۳-۱-۹-۲-۶- بدست آوردن Fi..... ۱۲۹

بخش سوم : جمع بندی، آزمون فرضیات و ارائه راهکارها..... ۱۳۱

۴-۳-۲- خدمات پیشنهادی جهت سطوح سلسله مراتب سکونتگاههای حوزه ایل گورک

..... ۱۳۱

۴-۳-۲-۱- خدمات پیشنهادی برای سطح ۱..... ۱۳۱

۴-۳-۲-۲- خدمات پیشنهادی برای روستاهای سطح ۲..... ۱۳۲

- ۱۳۳ خدمات پیشنهادی برای روستاهای سطح ۳ ۴-۳-۲-۳
- ۱۳۴ خدمات پیشنهادی برای روستاهای مجموعه ادغامی و سطح ۴ ۴-۳-۲-۴
- ۱۳۶ منابع و ماخذ ۴-۳-۲-۴

فهرست جداول

- ۱۳ (۱-۱) روش مقیاس گذاری گاتمن ۱۳
- ۲۵ (۲-۰۲) وضعیت شهرها در سیستم کریستالر ۲۵
- ۴۹ (۳-۳) توزیع میانگین نسبت درصد بارندگی در حوزه مورد مطالعه ۴۹
- ۵۰ (۳-۴) عناصر اقلیمی بارندگیو دما در حوزه مورد مطالعه ایستگاه داشبند ۵۰
- ۵۷ (۳-۵) جمعیت و تحولات آن در روستاهای حوزه ایل گورک در سالهای ۱۳۸۵-۱۳۴۵ ... ۵۷
- ۵۹ (۳-۶) تعداد و بعد خانوار و تحولات آن در سالهای ۱۳۸۵-۱۳۴۵ در روستاها ۵۹
- ۶۲ (۳-۷) وضعیت سواد و ترکیب سنی و جنسی جمعیت ۶۲
- ۶۹ (۳-۸) پیش بین جمعیت روستاهای حوزه تا سال ۹۲-۹ مسافت و کیفیت راههای حوزه ۶۹
- ۶۶ (۳-۹) مسافت و کیفیت راههای حوزه دهستان ایل گورک ۶۶
- ۸۰ (۳-۱۰) وضعیت انواع خدمات در روستاها حوزه ۸۰
- ۸۴ (۳-۱۱) سطح زیر کشت، عملکرد در هکتار و سهم خانوار ۸۴
- ۹۱ (۳-۱۲) تعداد دام و میزان مراتع روستاهای حوزه ۹۱
- ۱۲۰ (۴-۱۳) تعیین ضرایب خدماتی، در گروههای ۹ گانه خدمات ۱۲۰
- ۱۲۲ (۴-۱۴) ضرایب خدمات موجود در روستاهای حوزه، نمره ارزش جمعیت و جمع امتیازات مرکز آنها ۱۲۲
- ۱۲۲ (۴-۱۵) سطح بندی روستاها بر اساس روش آنالیز تاکسونومی ۱۲۲
- ۱۲۷ (۴-۱۶) متغیرهای مورد بررسی در آنالیز تاکسونومی ۱۲۷
- ۱۲۸ (۴-۱۷) طبقه بندی روستاها بر اساس شاخص توسعه یافتگی (Fi) ۱۲۸

فهرست نمودار

- (۳-۱) جمعیت و تحولات آن در روستاهای حوزه ایل گورک ۵۸
- (۳-۲) سطح زیر کشت انواع محصولات حوزه ایل گورک ۸۵
- (۳-۳) میزان برداشت محصولات در حوزه ایل گورک ۸۶
- (۳-۴) تعداد دامهای ایل گورک ۹۰
- (۳-۵) فعالیت اقتصادی حوزه ایل گورک ۹۳
- (۳-۶) توزیع شاغلان در بخشهای مختلف اقتصادی در سالهای ۱۳۷۵-۱۳۸۵ ۹۴

نقشه ها

- (۳-۱) نقشه تقسیمات سیاسی شهرستان بوکان با استفاده از CIS ۴۱
- (۳-۲) نقشه شهرستان بوکان به تفکیک بخش و دهستانبا استفاده از CIS ۴۲
- (۳-۳) وضعیت توپوگرافی حوزه دهستان ایل گورک ۴۴
- (۳-۴) وضعیت شیب حوزه دهستان ایل گورک ۴۵
- (۳-۵) تحولات جمعیتی دهستان ایل گورک طی سالهای ۱۳۵۵-۶۵ با استفاده از CIS .. ۶۴
- (۳-۶) تحولات جمعیتی دهستان ایل گورک طی سالهای ۶۵-۷۵ با استفاده از CIS ۶۵
- (۳-۷) تحولات جمعیتی دهستان ایل گورک طی سالهای ۷۵-۸۵ با استفاده از CIS ۶۶
- (۳-۸) توزیع فضایی سکونتگاههای حوزه دهستان ایل گورک با استفاده از CIS ۷۳
- (۳-۹) توزیع فضایی سکونتگاههای حوزه دهستان ایل گورک با استفاده از نقاشی ۷۳
- (۳-۱۰) وضعیت راهها و سلسله مراتب دسترسی در حوزه دهستان ایل گورکبا استفاده از CIS ۷۷
- (۳-۱۱) وضعیت راهها و سلسله مراتب دسترسی در حوزه دهستان ایل گورکبا استفاده از نقاشی ۷۸
- (۳-۱۲) سطح بندی روستاهای ایل گورک با توجه به روش گاتمن ۱۲۴
- (۳-۱۳) سطح بندی روستاهای ایل گورک با توجه به روش آنالیز تاکسو نومی عددی ۱۳۰

فصل اول : کلیات

پیشگفتار:

عرصه های روستایی، بعنوان پدیده ای مکانی - فضایی برآیندی از عوامل و عناصر مکان ساز نظام اکولوژیک، پیشینه تاریخی، فرهنگ سیاستگذاریهای اجتماعی - اقتصادی و نظام و نگرش حاکم بر فضاست. پس هر گاه در خلال فرآیندهای فضایی در توالی عملکردها و عوامل فوق از نظر زمانی، متاثر از نیروهای درونی در درونداده در مقابل با مکان قرار گیرند، کالبد آن به لحاظ عملکرد تضعیف گشته، از پاسخگویی به نیازهای آتی ساکنان باز می ماند و این سرآغاز رکود و گاهی اضمحلال جایگاه عرصه های روستای در شبکه عام سکونتی سرزمین است^۱

سازماندهی روستایی امری است برای تحقیق ارتباطات و تعامل سازنده بین روستاها با روستا، روستا با محیط روستا و روستا با شهر. بنابراین، تنظیم امور در سطح محلی و تنسيق آن در سطح ملی، معنای عام ساماندهی را تداعی می کند.

دخالت آگاهانه و اختیاری برای ساماندهی کردن رابطه بین انسان، فعالیت و فضا را در مفهوم عام و کلی ساماندهی می نامند. در واقع ساماندهی عملی خردمندانه برای به نظم در آوردن در کلیه سطوح که میتوان تصور نمود باشد. در برنامه ریزی روستای، ساماندهی یعنی نظم و ترتیب دادن به فعالیتها و فضاها در ارتباط و تعامل با انسان. مجموعه های روستایی دارای ساز و کارهای خاص هستند که باید بررسی و شناخته شوند و به نظم در آیند. این مطالعات و بررسیها می توانند در سطح محلی، منطقه و ملی صورت گیرد.

شهر و روستا، در پهنه سرزمین ملی، ساختار فضایی ویژه ای را بصورت یک سیستم و نظام شکل میدهد تا زمانی که جایگاه و نقش و عملکرد هر یک از اجزاء این سیستم بر اساس توانائیهای درونی آن باشد و کارکرد هر جزء مکمل اجزاء دیگر باشد، تداوم و توسعه سیستم را در پی خواهد داشت و هر سکونتگاه به دلیل قرار گیری در جایگاه مناسب خویش قادر به برآوردن نیازهای اصلی و اساسی ساکنان خود خواهد بود. اگر به هر دلیل جزئی از نظام، پیوسته و مداوم در مقابل سایر اجزاء قرار گیرد و روابط سیستمی حاکم بر نظام دچار آشفتگی گردد، ضعف، روکود و در نهایت نابودی مجموعه سیستم خواهد شد. برای ایجاد یک رابطه تعاملی و متقابل بین سکونتگاههای انسانی در یک منطقه باید هر نقطه پی به توانائیهای و استعدادهای خویش بوده و زمینه حداکثر استفاده از این امکانات بالقوه در ناحیه مهیا شود. تمرکز شدید خدمات، سرمایه گذاریهای عظیم دولتی و خصوصی، گسترش بی رویه فعالیتهای صنعتی و نیاز به نیرو کار ساده و غیر متخصص با دست مزد پایین در شهرها باعث شده این منابع و امکانات در مجموعه خود را با مجموعه پیرامون برقرار نماید. که طبیعت ماهیتی نابرابر و یک طرفه داشته باشند.

در این میان نقاط روستای با از دست دادن امکانات و استعداد خود توانائیهای خود را در زمینه نگهداری جمعیت در درون خویش از دست داده که این امر جابجایی و مهاجرت (فصلی، دائمی)

^۱ - جاودان، مجتبی، ساماندهی فضایی سکونتگاههای روستایی، مورد شهرستان فریمان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت

جمعیت از نقاط کوچک به نقاط بزرگ یا مستقیماً را موجب شده است. ایجاد شهرهای چند میلیونی و متروپلیتین ها، گسترش زاغه نشینی و حلب آبادها، افت تولیدات محصولات کشاورزی و گرانی خدمات مسکن... در شهرها از تأثیرات سوء این جریانات یک طرفه میباشد.

پس برای ایجاد یک الگوی سلسله مراتبی جدید بین سکونتگاهی، باید هر نقطه جمعیتی با توجه به امکانات، استعدادها و تواناییهای خویش جایگاه و مقام خاصی را در سیستم به خود اختصاص دهد. توزیع عادلانه و مجدد ثروت، خدمات و جمعیت از نتایج بسیار مطلوب این الگوی سلسله مراتبی جدید است. که به گسترش امنیت، رفاه و آسایش و بالا بردن حس اعتماد به نفس افراد جامعه کمک شایانی خواهد نمود.

مقدمه

در پی انقلاب مشروطیت و تحولاتی که بر انگیزته از خواست مردم در جبران فاصله عقب ماندگی از ملل متمدنی جهان و همچنین با احساس خطر از گسترش انقلاب روسیه، برای ایجاد حکومت متمرکز و مقتدر فراهم شد. قدرت مرکزی با بکارگیری دیوان سالاری نوین و ارتش جدید به سرکوب قدرتهای محلی و یکپارچگی بازار ملی اهتمام ورزید که پیامد آن نظام اداره جدیدی بر مبنای انتصاب مسئولین مناطق کشور (ایلت و ولایت) توسط مرکز بود.

با افزایش تدریجی درآمدهای نفتی و کاهش اتکاء به جریان مازاد از مناطق به مرکز این شیوه اداره کشور تحکیم و تقویت شد. (صرافی، مظفر، ۱۳۷۹، ص ۷۱) در مجموع سیاست اقتصادی دولت ها از قبیل درآمدهای نفتی، به گسترش سریع شهرهای کوچک و بزرگ و توسعه فعالیتهای شهری انجام یده است. چنین فرایندی از یک سو موجب افزایش درآمد و مصرف در شهرها، تقویت جاذبه این کانونها، شروع و تداوم سیل مهاجرت از روستا به شهرهای کوچک و سپس از این کانونها به شهرهای بزرگتر شد.

و در نهایت گسترش بوروکراسی دولتی و تمرکز پیش از پیش طرحها و تصمیمهای اجرایی در مقیاس ملی شده است.

این تحولات منجر به پیکر بندی جدید از شکل و نظام سکو نگاهی رو ستائی شده است که پیش از هر چیزی مسائل گنگ و بی شمار زیر را به تصویر می کشد.

۱- ضعف تعادل کلی در ساختار فضایی کشور و قطبی شدن فضا- و فعالیت و امکانات در حوزه های شخصی و در درون شبکه سکو نگاه های روستایی بین روستاهای خیلی بزرگ و انگشت شمار از یک سو و گستره روستاهای کوچک و پراکنده از سوی دیگر.

۲- تداوم و تثبیت مجموعه های روستائی با دامنه نوسان زیاد از نظر تعداد روستا و جمعیت آن.

۳- پراکندگی و ضعف در انسجام در شبکه ارتباطات که از عوامل بنیادین در شکل گیری و گسترش شبکه و ارتباط نقاط به مراکز به معنای واقعی آن است.

۴- کمبود حلقه های واسط، کارآمد و کافی برای پیوند انداموارمیان مرکزهای اصلی و کانونهای کوچک در سازمان فضائی در مقیاس محلی، ناحیه ای و ملی و پراکنده.

۵- ضعف در میزان برخورداری از تسهیلات و امکانات لازم در انواع و ابعاد گوناگون در هر یک از سطوح روستایی در عرصه محلی و منطقه ای^۱

۶- ضعف وجود زیر ساختهای نا چیز موجود متناسب با جایگاه ساختاری - کارکردی هر مرکز و ارتباطی که بانقاط پیرامون خود دارد.^۲

۱ - سعیدی، عباس و دیگران، طرح سطح بندی روستاهای کشور، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۰ شماره ۹۸ تابستان ۸۱

۲ - حاجی نژاد، علی، پایان نامه تربیت مدرس، ۱۳۷۸.

بازتاب ویژگی های مذکور در بالا که تا بی از عملکردهای توسعه کور در خلال چند دهه گذشته است. در سطح محدود مطالعاتی (دهستان ایل گو رگ) و نیز کل شهرستان بوکان مشاهده می شود. که فقدان رابطه اصولی و منطقی در خصوص توزیع جمعیت، فعالیتها، خدمات و کارکردها در سطوح مختلف سکونتگاهی این منطقه را موجب گردیده است، بنابراین باید خاطر نشان کرد که با وجود تحولات شگرفی که در سیمای اقتصادی اجتماعی، تکنولوژیکی و سیاستهای توسعه چند دهه اخیر رخ داده است و همچنین افزایش سطح رفاه در شهرها و گسترش شهرنشینی و هجوم خیل عظیم مهاجرت روستائی به شهرها هنوز حدود ۵۷٪ جمعیت جهان در سکونتگاههای روستائی زندگی می کنند که همین امر توجیه کافی و مناسبی برای بذل توجه و جایگاه ساماندهی سکونتگاههای روستائی در برنامه ریزی ملی و منطقه ای است.^۱

^۱ - آسایش، حسین، کارگاه برنامه ریزی روستائی، دانشگاه پیام نور، چاپ سوم، تهران ۱۳۸۰